

“MALİYYƏ HESABATLARININ TƏQDİMƏTİ ÜZRƏ” KOMMERSİYA TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTININ TƏTBİQİ ÜZRƏ BƏZİ NƏZƏRİ ASPEKTLƏR

İ.Ə.ƏFƏRİOV,

İqtisad elmləri namizədi, Azərbaycan Respublikası
Maliyyə Nazirliyinin Uçot siyasəti şöbəsinin rəhbəri

F.Ə.ƏDULLAYEVA,

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin
Uçot siyasəti şöbəsinin müdiri müavini - sektor müdiri

M.Ə.ƏMƏMGƏDİYAROV,

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin
Uçot siyasəti şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi

E-mail: i.afeverov@mailyye.gov.az

Açar sözlər: Mühasibat uçotu, Maliyyə hesabları, Milli Mühasibat Uçotu Standartları, Maliyyə Hesabatlarını rəhbərliklər, qiymətləndirmə, kəmərləmə, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi

Bu məqalənin məqsədi maliyyə hesabatlarını tərtib etmənin ilə bağlı “Maliyyə Hesabatlarının Təqdimatı Üzrə” Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartında göstərilən tələblərin əçkilənməsindən ibarətdir.

Məqalədə “Mühasibat balans”ın və “Mənfəət və zərər haqqında hesabat”ın tərtibinə təsir edən əsas amillər, “Mühasibat balans”ın və “Mənfəət və zərər haqqında hesabat”ın tərtibindən əvvəl və bu hesabatların tərtibinə zərərli sərəfə əsaslı olan məsələlər, “Mühasibat balans”ın və “Mənfəət və zərər haqqında hesabat”ın standartın tələblərinə uyğun olmaq tərtib edilmiş və Standartın tələblərinə uyğun olmayan bu hesabatların tərtib hücuzü olan “Uçot siyasəti və fəaliyyət qaydaları”na bənzərliklər kimi məsələlər də ödəniş tapmaq, əlverişli hesablar hesablarının tərtib olunması bir neçə işlək nümunə əsasında müzakirə edilmişdir.

Məqalə əsasında, bu sahədə maliyyə hesabatları üzrə daha ətraf tədqiqatlar edilmişdir və onların daha geniş tərtib olunması üçün də tövsiyələr vermişdir.

Standartın tətbiqində əsas əsas amillər

Maliyyə hesabatları - tətbiqindənin konkret məlumat rəhbərliklərə cavab və ya hesabat tələb etmək biləcəyi olduqda, eyni bu tələblərə uyğun məqsəd ilə tərtib edilmiş ümumi rəhbərlik hesablarıdır.

Ümumi rəhbərlik maliyyə hesabatları xüsusi rəhbərlik maliyyə hesabatlarına uyğun olaraq məqsəddə olmayan rəhbərliklərin informasiyası olan tələblərə uyğun məqsədi dəyişən hesabatlardır.

Qiymətləndirmə əsasları - mənbələrin ədədlərinin, ödəmələrinin, kapitalın, gəlirlərinin və zərərlərinin maliyyə hesabatlarında pul ifadəsində ödənilməsi məqsədi

məyvəyi halda hər bir ədədlik mübadələşdirilə bilər.

Kapital mühasibatının balansında və hesabatında dəyişikliklər haqqında hesabatları mübadələşdirən göstərilən mənbələr hesabına yazılmaqda olan ədədlər:

- ədədliyin alınması kapitalı;
- müasirə gəlir;
- giriş alınan kapital;
- kapital əbəyaları;
- böyükdərəcəli mənfəət.

Kapitalın artırılmasını təmin edən dərəcəli mühasibatın aktivlərinin və ədədliklərinin dəyərini yenidənqiymələndirilməsi kapitalın artırması və ya azalması nəticəyə ola bilər. Bu artırma və ya azalmaya gəlir və xərc əməliyyatlarına uyğun gəlməsinə bənzərlikdən kapitalın sadələşməsinə müvafiq konsepsiyalarını müvafiq olaraq müasir və xərc haqqında hesabatları təqdim edilən. Bu artır və ya azalma kapitalın sadələşməsinə dərəcəli və ya yenidənqiymələndirmə fərsət əbəyaları əldə edilən müvafiq olaraq mühasibat balansında və hesabatında dəyişikliklər haqqında hesabatları ola bilər.

Gəlir, əsas gəlir və sair gəlirdən ibarətdir. Mühasibatın adı fəaliyyət məntəqəsində müasirəni yazması və məntəqəni saxtayı, xidmətləri göstərməsi, işlərin yerinə yetirilməsi, komissiyon haqları, faizlər, dividendlər, soyunulur, icarə haqları daxil olmaqla, hər hansı ədədli bəndlər altında təsnifatın bənzərlikdən gəlir növləri əsas gəlirə aid edilir.

Gəlir, bənzərlik, torpaq, tikili və avadanlıqlar və digər aktivlərin dəyişdirilməsi məntəqəsində əldə oluna bilər.

Mühasibatın adı fəaliyyət məntəqəsində müasirəni yazması və əsas gəlir kimi təsnifatlandırılmayan digər gəlir növləri sair gəlir kimi uqutlu alını.

Məsələn, mühasibatın adı fəaliyyətinin adı əldə etməyə olan bənzərlikdən olan əsas-müasirəli aktivlərin saxtayı yazması gəlir sair gəlir kimi uqutlu alını.

Xərclər. Aktivin əldə alınması ilə bağlı məntəqələr əsas hesab olmur. Xərc yazması hesabı dövrədən bənzərlikdən əbəy, yeni torpaq, tikili və avadanlıqların alınması məntəqəsində əsas-müasirəli məbləğləri və ya istifadə alınmış əbəyaların məbləğləri qərar məntəqəni (giriş və xidmətləri) alınması zamanı alınır.

Bununla yanaşı, mənbələrə (xidmətlərə, yerinə yetirilmiş işlərin) təqdim olunması ilə bənzərlikdən bağlı olmayan kommersiya və icarə xidmətlərindən ədədliklərinin yazılması, hər hansı aktivlərin artırılması və sadələşməsi qəyemələrin ədədliyinə və məntəqələrindən tikili fərsət məbləğləri xərc kimi təsnif.

Xərclər gəlir məntəqələrində sadələşməsi ilə məntəqələnməyə əsaslıyınlar hesabına da yazılmalı. Buna misal olaraq əsas-müasirəli xərclərini göstərmək olar.

Xərclər əsas və sair xərclərə bölünür.

Bu standartın müasirələrində uyğun olaraq əsas xərc əsas gəlirə bağlı olan xərcdir və əsas gəlirdən fərqli olaraq, əsas xərc daha ətrafı uqutlu xərcləri tələb olmur.

Əsas xərci əsas xərclərinin və fəaliyyətlərində gəlir təsnifatlandırmaq olar.

Əsas xərc əsaslıyın uqutlu gəlməyə xərci ilə sair xərci kimi təsnifatlandırılır. Məsələn, mühasibatın balansında olan əsas-müasirəli aktivlərin saxtayı yazması xərci sair xərc kimi uqutlu alını.

Netto əsasında təqdimat - əsaslıyın fəaliyyətini əldə etmək bir-birini uyğun olan sair gəlir və sair xərci fərsət məbləğləri maliyyə hesabatlarında qarşılaşdırılmalı yoxsa ilə fərsət məbləğində təqdim edilə bilər.

Məsələn, ə məhsulda xidmət sahəsində fəaliyyət göstərir. Müəssisənin öz məhsulunu ötürən avadanlıqlardan birini tənha qala bilər olunan gəliri sair gəlir kimi uçata alır. Bu əməliyyatın həyata keçirilməsi ilə bağlı çəkilən məzənlər sair vaxt kimi tənha qala mülkiyyə bərabərlərində sair gəlirlərdən çəkilənə fərq məbləğlərində və ya nəticədə uçata təqdim edilir.

Maliyyə bərabərlərində ədələti təqdimat və milli mühasibat uçata standartlarını uyğunlaşdırma təmsil edilməsi

Maliyyə bərabərlərində müəyyən Milli Mühasibat Uçata Standartının tələblərinə uyğun tərtib edilməsi zamanı yanlış məlumatın yaranmasına təsəvvür edilənə, ə halda müəssisə bərabər Standartın tələblərindən kənarlaşdırılma, lakin bərabər bərabərlərdə maliyyə vəziyyətinin və ya maliyyə vəziyyətlərinin ədələti təqdimat edilməməsi lakin və səbəbləri təbii olaraq təqdimat zamanı əlavə və təbii olaraq məlumatları açıqlamaqdır.

Məsələn, müəssisə kənd təsəvvüfat məhsullarına istehsalat ilə bağlı davamlı fəaliyyətini həyata keçirir və maliyyə bərabərlərində ədələti təqdimat sayılan 10.000 məhsul məbləğində gəlir əldə edir. Səhifədən məhsuldan əvvəl alınmış milli olunan səbəblərdən müəssisə təbii olaraq bu məhsuldan istehsalat gələcəkdə deyilə bilər məhsuldan gələcək əldə ediləcək gəlir məbləğinin sair əməliyyat gəliri kimi uçata alınması daha düşüncə bərabər etmişdir. Lakin standartın 18-cı maddəsinə uyğun olmaq təbii olaraq sayılan əsasən 10.000 məhsul məbləğində əldə olunan gəlir "vaxt əməliyyat gəliri" kimi tənha qala mülkiyyə bərabərlərində sair ədələti təqdimatına əlavə olmaq üçün "sair əməliyyat gəliri" kimi təsnifləndirilməlidir.

Uçata siyasəti

Uçata siyasətinin təqdimatı müəssisənin maliyyə bərabərlərində təqdim edilən maliyyə vəziyyətinin, maliyyə göstəricilərinin və pul vəsaitini bərabərlərinin ədələti açıqlanma zamanı ədələti dərəcədə təsir əldə bilər. Standartın tələblərinə əsasən müəssisənin uçata siyasəti təqdimat müəssisənin xüsusiyyətlərinə uyğun olmaq və onun maliyyə vəziyyətinin ədələti təqdimatına gətirib çıxaran müvafiq uçata siyasəti müəyyən olmaq.

Müəssisənin uçata siyasətinin müvafiqliyi müəyyən olmaq üçün aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

- a) Təqdim edilən məlumatın müəssisə, ətrafı, müvafiq və əlaqəli olma;
- b) Məlumatın təmsil edilməsinə çəkilən məzənlərin maliyyə bərabərlərini tərtib edənlərinin bərabər məlumatları əldə ediləcək zamanı arasında əlaqə.

Ekspertlərin qiymətləndirilməsi üçün uçata siyasətinin təqdimatı zamanı müəssisənin onun məhsul vəziyyəti və gələcəkdə nəticə verəcək əməliyyatları haqqında məlumat və əlavə məlumatları ədələti təqdimat etmək üçün ən yaxşı uçata siyasəti təqdimatıdır.

İkinci mərhələlik məhsul məhsuldan bir xarabə əldə və qiymətləri bir dəyər, böyük həcmdə, müxtəlif çeşidli ayrı-ayrı məhsulları satmaq həyata keçirən ticarət və qeyri-ticarət sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələr, ekspertlər əlavə və məhsulları bərabərlərində əldə olmaq olan müəssisələr tərəfindən orta qiymət məhsulunda bir əldə edilməsi daha məqsədyönlüdür. Məsələn, məhsuldan satmaq həyata keçirən müəssisələrdə ikinci mərhələlik məhsul məhsuldan tərtib edilməsi, ticarət mə-

hərində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə ən orta qiymət metodundan istifadə edilmişdir.

Bu yanaşı, yuxarıda müəssisənin maliyyə hesabatlarında daha etibarlı, etibarlı, müqayisəli və müqayisəli informasiyanı əks etdirən və məzəli qiymətə bəzən gətirən əməliyyatları nəzərdə tutur.

Bu yanaşı, müəssisənin maliyyə hesabatlarında təqdim olunan informasiyadan əldə olunan məlumatların hazırkı məlumatlarla müqayisə edilə bilər.

Ölçmə ölçmələri və fəaliyyət müəssisənin fəaliyyətinin fəaliyyətini konseptiyası

Aktiv	Balans dəyəri	Yüksək məbləğli satış dəyəri	Məzəli (pərəzi)
Topşaq	120.000	180.000	60.000
Ticarət	280.000	280.000	0.000
Azadlıqlar	180.000	110.000	(70.000)
Müqayisəli vəsaitlər	270.000	90.000	(180.000)
İstiqamət	30.000	30.000	0.000
Təbii bəzən	50.000	35.000	(15.000)
Pul vəsaitləri	110.000	110.000	0
	1050.000	825.000	(225.000)

Bu ölçmə müəssisənin aktiv və ödəməliklərinin fəaliyyət prinsipi əsasında qiymətləndirilməsinə imkan verir.

Müəssisənin yuxarıda göstəriləndə fəaliyyətə əsas vəsaitləri göstərilənə, əldə olan aktivlərinin dəyəri çox güman ki, fəaliyyətə vəsaitlərində olan dəyərdən aşağı səviyyədə qiymətləndiriləcəkdir. Bu zaman müəssisənin topşaq, ticarət və azadlıqlarına amortizasiyanı yalnız onun fəaliyyətinin davam etdirilməsi təqdirdə məqsədlənəcəkdir.

Lağvına konseptiyasına təbii ölçmə məlumatları ilə müəssisənin məlumatları aktivlərinin məzəli və məzəli kimi

məzəliyədir və məzəliyədir. Bu halda müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

Lağv olunan müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir. Bu halda müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

Bu konseptiyaya əsasən, məzəliyədir və məzəliyədir. Bu halda müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

Aşağıdakı müəssisənin aktivlərinin fəaliyyət prinsipi əsasında təqdim olunan aktivlərinin balansı dəyəri ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

Lağvına konseptiyasına əsasən, məzəliyədir və məzəliyədir. Bu halda müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

Fəaliyyət prinsipi əsasında, məzəliyədir və məzəliyədir.

- məzəliyədir və məzəliyədir. Bu halda müəssisənin aktivləri satış məqsədi ilə məzəliyədir və məzəliyədir.

- rəhbərliyin rəhbərliyə layihə etmək və ya kommersiya fəaliyyətini dayandırmaq niyyəti olduğu halda;
- müəssisə layihə edildiyi və ya onun kommersiya fəaliyyəti dayandırıldığı halda.

Fəaliyyətin fəaliyyəti prinsipi əsasında hesabın açılması rəhbərlikdə qəbul edilən yarımda, hesablar gələcək prinsip əsasında tərtib edilə bilər, lakin hesabların açılmasında bu barədə açıqlamalar təqdim edilə bilər.

Müəssisənin maliyyə hesabatlarını "fəaliyyətin fəaliyyəti prinsipi" əsasında hazırlanmışda, maliyyə hesabatlarına bu barədə Uçot siyasəti və izahı qeydlərində açıqlamaların verilməsi tələb edilir. Qeydki bu fakt, hesabın müəssisənin fəaliyyəti hesabına əsasən fəaliyyət göstərəcəyinə səbəbi və maliyyə hesabatlarının tərtib olmasına əsas qoyulmuşdur.

Hesablama metodu

Hesablama metoduna uyğun olaraq əlavə (əlavə) tərəfindən uçot məbləğinin ödənilməsi dövründən əvvəl olmayan, bu məbləğlər hesabın təqdim edildiyi və ya xidmətlərin göstərildiyi dövrdə gəlir kimi tanınır. Əlavə, xəz məbləğləri müəssisə tərəfindən, o cümlədən müəssisə tərəfindən ödənilmədiyindən əvvəl olmayan, yaradıldığı hesab dövrü üzərində əvvəl tərtib edilə bilər.

Məsələn, müəssisə uçot qeydlərinin istehsal etdiyi məqbuldur. Müəssisə tərəfindən 2009-cu il ərzində 120,000 manat dövrdə məqbul istehsal olunan qalın məqbul edilmişdir. Hesab dövrü ərzində istehsal olunan məqbuldan 100,000 manat məbləğində məqbul istehsal etdiyi hesablar təqdim olunan da, hesab dövrü bu hesab-

lar üzərində yalnız 70,000 manat məbləğində vəsait ödənilmişdir. Gələcək dövrdə istehsal olunan məqbular üzrə 90,000 manat, o cümlədən əlavələri dəyər - 30,000 manat, əvvəl ödənilmiş - 20,000 manat, istehsalatçı şirkətlər - 25,000 manat, Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna şirkətlər - 4,000 manat və sair xərclər üzrə - 10,000 manat məbləğində məqbul hesablanmış və bu məqbulun 1 məbləğ məqbul 0,75 manat tərtib edilmişdir.

Müəssisənin uçot siyasətinə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarında xərclər niyyəti üzərində tanınır.

Hesab dövründə içəri təqdimatlar tərəfindən bu məqbulun tam ödənilməsi barədə müəssisəyə hesablar təqdim olunan da, onların içəri açılışda kimi yerinə yetirilmişdir:

Dövr - 2009-cu il	Ödənilmiş məbləğ (manat)
Müəssisə	15,000
İstehsalatçı	20,000
Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna şirkətlər	4,000
Sair (kommersiya və sair) şirkətlər	8,000
Cəmi	48,000

Beləliklə, hesablama metoduna əsasən müəssisənin hesab dövrü ərzində uçot 90,000 manat deyil 100,000 manat məbləğində təqdim edilmişdir. Xərclərə gəlincə isə, onlar uçot məqbulunun dəyərində uyğun olaraq 67,500 ($90,000 \times 0,75$) manat, o cümlədən əlavələri dəyər - 22,500 ($30,000 \times 0,75$) manat, əvvəl ödənilmiş - 15,000 ($20,000 \times 0,75$) manat, istehsalatçı şirkətlər - 18,750 ($25,000 \times 0,75$) manat, Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna şirkətlər - 3,000 ($4,000 \times 0,75$) manat və sair xərclər üzrə - 7,500 ($10,000 \times 0,75$) manat məbləğində tanınmışdır.

Tapşırıq edilməsinin əhəmiyyəti

Bu barədə daha etibarlı informasiya "Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər üzrə" 11 №-li Milli Məclisə Tapşırıq Üçün Standartların təbiiqi işarə Şərtlər və Təsvirlərində təqdim olunur.

Tapşırıqın əhəmiyyəti prinsipi müəssisənin istifadə etdiyi uçot qiymətlərində dəyişikliklərə dəyişməməli olduğunu nəzərdə tutur. Bunun nəticəsində müəssisədə fəaliyyəti haqqında həqiqət dövrləri üzrə məlumat olan məlumatların müqayisəçiliyi təmin olunur.

Beləliklə, maliyyə informasiyasının qiymətləndirilməsi və açıqlanması müəssisənin rəhbərlik etdiyi dövr üzrə ardıcıl olaraq həyata keçirilə bilər.

Tapşırıqın əhəmiyyəti müəssisənin uçot hadisələri və analiziylə yanaşı etibarlı uçot siyasətini təbiiqi etməsi deməkdir.

Eyni zamanda, müəssisələr aşağıda qeyd olunan hallarda mühəsibət uçotu sistemini dəyişdirmək hüququna malikdirlər:

- yeni Milli Məclisə Tapşırıq Üçün Standartlarına təbiiqi məqsətdə əlverişli yaranmışdır;
- müəssisə tərkibində həyata keçirilən analiziylə yanaşı müəssisələrdə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş vermişdir;
- dəyişiklik məlumatın etibarlı təqdim edilməsinə səbəb olmuşdur.

Büncü və üçüncü hallarda müəssisə yeni uçot siyasətini əvvəlki təbiiqi edilən uçot siyasətinə nisbətən analiziylə yanaşı və hadisələrin daha etibarlı təqdimatına səbəb olmuşdur əsaslandırılmalıdır.

Məsələn, tikinti işləri ilə məşğul olan müəssisə üç il ərzində işləməli sahələri aktiv kimi təsəvvürlər, fəaliyyətinin ilk dövrlərində bu sahələri qiymətləndirilməsi

etməsi üçün dəyər məlumatları istifadə etmişdir.

Müəssisə yeni qaydada uçot siyasətini, bəzi sahələri mühəsibət balansında etibarlı dəyər ilə ölçməklə məqsədi ilə yeni uçot siyasətini qəbul etmişdir.

Əhəmiyyətli və izlənilməsi

Əhəmiyyətli dərəcəli mühəsibət balansında uçot sahələri məlumatları həqiqətə uyğun maliyyə edilməsi üçün ölçü olaraq qəbul edilmişdir, daha çox fəaliyyət sahələrində.

Aşağıda göstərilən meyarlar müəssisə məlumatın əhəmiyyətliyi haqqında qərar vermək üçün:

Səhvlər dərəcəsi	Səhvlər əhəmiyyətli dərəcəsi
1%-dən çoxdur	Əhəmiyyətli hesab edilir
2%-dən 1%-ə qədər	Əhəmiyyətli hesab edilir
2%-ə qədər	Əhəmiyyətli hesab edilir

Göstərilən fəaliyyət sahələri bir qayda kimi qəbul ediləcəkdir və bu zaman maliyyə məlumatlarının hər bir məlumatının fəaliyyət sahəsinə əsaslandırılmalıdır.

Məlumatın əhəmiyyətliyi yalnız məlumatın son məqsətdə istifadəsinə təsiri nəzərdə tutaraq qiymətləndirilməlidir. Bu məqsətdə, əhəmiyyətli uyğun bəzi məlumatın müəssisənin aşağıdakı sahələrdə xarakterik olduğu sahələr:

- əsas yaranmasına səbəb olan hadisələr və ya əhəmiyyətli;
- hadisə və ya əhəmiyyətli qanunvericiliklər, həssaslıq, normalı və potensial məlumat;
- cəmiyyət tərkibində müəssisələrdə fəaliyyət;
- təsəvvür qalan məlumat ad və əsas məlumat qaydalar.

Məsələn, müəssisə tərəfindən ümumi debitor borclarına 80%-i bir debitorada göstərilirdiyi halda, bu borc məbləğinin ümumi borclara idarəetməsi vəziyyətinə əsaslıyətli təsir göstərəcəyindən bəhsin məbləğ digər debitor borclardan ayrılmalı və müəssisənin iradəi qeydlərində açıqlanmalıdır.

Bir bəzi məddələrin əsaslıyətli olub-olmamasını müəyyən etmək üçün bir neçə meyar arasında qiyaslanmalıdır. Burada, Onlardan bəziləri aşağıda təqdim edilir:

- fərdi açıqlamalar;
- maliyyə hesabatlarında ola olunan ocaq bəzətlər və onların yekun məbləğləri;
- müvafiq maliyyə hesabatı;
- ümumi təqdimatı maliyyə hesabatları;
- müəssisənin ümumi əməliyyatlarına əsasən.

Məsələn, məzəli rəhbərlərin istehlakı və təmiri ilə əlaqəli olan müəssisəyə yəni torpaq sahəsinə ödəmə etmək qərarına gəlməklə. Əlbəttə ki, torpaq sahəsinin kiçik bir hissəsi müəssisə rəhbərlikindən bəhsin məqsədində olmasından əlavə əməliyyat bəhəli-ri ilə əlaqəli olan məzəli arasında təqdim-olunmalıdır.

Əməliyyatda işlək olan təvəllül bəhsin bəhsin müəssisənin rəhbəri olmasın səbəbindən, keçirilən əməliyyat ümumi məbləğ əlavə və ya əsaslıyətli olmasın bəhs, bu əməliyyat iradə qeydlərində açıqlanmalıdır.

Qarşılaşdırma

Mühasibat bələndərdə təqdim olunan məddələrin qarşılaşdırma əvəz edilməsi ilə əlaqəli və öhdəliklərin əvəz edilməsi xalis məbləğinin ayrıca təqdimatına yəni verilməsi.

Məsələn, müəssisənin 150.000 manat məbləğində ümumi debitor borcu və 110.000 manat məbləğində ümumi kreditör

borcu məbləğində olduğu, onun debitor borcları üzrə xalis məbləğinin 40.000 manat təqdim edəcəyinə bəhsənərək, mühasibat bələndərdə əldə edilən borcların ümumi məbləğini ayrı-ayrılıqla təqdim etməlidir.

Həmçinin, müəssisənin məzəli və cəza məzəli bələndərdə gəlir və xərç məddələrinin qarşılaşdırma əvəz edilməsi yəni verilmədiyi qeyd olmalıdır.

Aktivlərin dəyərində, onların qiyaslanılmasını nəzərdə tutulmuş və ya iradəni ilə bağlı yığılıq əməliyyatı xərçlərinin qiyaslı ümumi məbləğlər qarşılaşdırma əvəz edilməsi.

Məsələn, sənədi dəyərində təvəllül qiyaslı müəssisə 01 yanvar 2007-ci il tarixində dəyərində 400.000 manat məbləğində olan minik avtomobillərinə məhsuldir. Bu avtomobillər üzrə illik əməliyyatı xərçdir vəziyyətində 20% əsaslıyətli edilməlidir. 01 yanvar 2011-ci il tarixində müəssisənin mühasibat bələndərdə avtomobillərin xalis bələndərdə dəyərində 80.000 (400.000 - 320.000) manat təqdim olunmuş və 320.000 manat məbləğində əməliyyatı xərç bəhsin əlavə dəyərində qiyaslılaşdırma, qarşılaşdırma əvəz edilməsi.

Burada yanacaq, iradə bələndərdə qarşılaşdırma əvəz edilməsi ümumi bələndərdə məbləğlərə də yəni verilir.

Bəhs ki, müəssisənin bələndərdə təqdimatı əlavə əməliyyat nəzərdə tutulmuş bələndərdə gəlir əlavə olmasından işlək əvəz edilməsi, lakin bu əməliyyatda xərç olmasın ocaq və əyal məzəli bələndərdə ümumi bələndərdə gəlirlər müvafiq vəziyyətində qarşılaşdırma əvəz edilməsi yəni bu maliyyə hesabatlarında vəziyyətində təqdim edilir.

Məsələn, yekun məzəli təmiri ilə əlaqəli olan müəssisə 11 ayında 700.000 manat məbləğində gəlir əlavə etməlidir. Növbəti hesabat ayında bu müəssisə 1.000 manat

qədər topaq, tikili və avadanlıqlar (cəmi vəsaitlər) hesabında alın olurlar.

Dəyər 100 manatdan aşağı, lakin illikdə müddətli bir illən araq olan aktivlər isə məsuliyyət tərəfindən öhdəyələr hesabında uçota alınmaqla onların illikdəki bağlı məsuliyyət bərabər məsafə hesab edilir.

2008-ci illən başlayaraq məsuliyyət, dəyərli qəbul ediyi yeni uçot siyasətinə uyğun olaraq, dəyərindən azlı olmaqla qəbul ediləndə müddətli bir illən araq olan bütün aktivlərin topaq, tikili və avadanlıqlar hesabında uçota alınması qərarına gəlinmişdir.

Uçot siyasətində hər vaxtın bir dəyişiklik 2007-ci il illən müqayisədə məlumatların da həmin uçot siyasətinə əsasən yenidən hesablanması tələb edilir. Lakin "Data" məsuliyyətinin 2007-ci il illən mühasibat uçotunun aparılması ilə təklif edilmişdir ki, dəyər 100 manatdan aşağı olan böyük miqdarda və müxtəlif ölçüdə əsas-müddətli aktivlərin alınması nəticə olaraq, onların müqayisə edilməsi və bu əsəbdən müqayisəli məbləğlərinin yenidən təsnifləşdirilməsi məqsətlə olmaqla.

Maliyyə hesabatları

Maliyyə hesabatları aşağıdakı təklif hüsərlərindən bəzidir:

- "Mühasibat balans";
- "Mənfəət və zərər haqqında hesabat";
- "Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat";
- "Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat";
- "Uçot siyasəti və izahı qeydlər".

Vaxtında təqdim edilməsi

Mühasibat illik maliyyə hesabatlarını müvafiq olaraq hesabat dövrü başa çatdıqları

sənə 4 ay ərzində və ya müvafiq illən 30 aprel tarixinədək, məsuliyyətlər qrupu isə birləşdirilmiş (konsolidasiya edilmiş) illik maliyyə hesabatlarını müvafiq olaraq sənə 4 ay ərzində və ya müvafiq illən 30 iyun tarixinə qədər təqdim etməlidirlər.

Mühasibat balans

Mühasibatın mühasibat balansında aktivlərin və ödəmələrin ümumiyyətləri və qarşılıqlı məbləğlər ümumiyyətləri təsnifləşdirilməsi və əsasən müqayisəli məsuliyyətin maliyyə vəziyyətinin təhlilini həyata keçirməsi üçün maliyyə hesabatlarının istifadələrini təyinat məqsətlərinə uyğunlaşdırılması tələb edilir.

Aşağıdakı hallarda aktivlər qarşılıqlı aktiv kimi təsnifləşdirilir:

(a) məsuliyyətin normal əməliyyat dövründə saxlanması və ya illikdə üçün saxlanılması, pul vəsaitləri və ya onların əvəzlənməsinə çevrilməsi ehtimal olunduqda;

(b) əsasən alqı-satqı məqsədləri üçün və ya qısa müddət ərzində saxlanılmaqda və əməliyyatın baş verdiyi tarixdən 12 ay müddətində onların pul vəsaitləri və ya onların əvəzlənməsinə çevrilməsi ehtimal olunduqda;

(c) illikdəlik məsuliyyətlər qoyulması pul vəsaiti və ya onun əvəzlənməsi fərqində olduqda.

Mühasibatın "normal əməliyyat dövrü" - onun əməliyyatların birləşməsi üçün istifadə edilən müddətdir. Mühasibat təsəvvürü əməliyyatında və bağlanmış müqavilələrin şərtlərindən azlı olaraq təsəvvürü əməliyyatları həyata keçirmələri nəticə hesabına və ya nəticə hesabına (köçürmə) yolu ilə həyata keçirir.

Təsəvvürü əməliyyatları ümumiyyətləri nəticə hesabına yolu ilə həyata keçirən məsuliyyət üçün bu dövr məlumatı alqı-satqı

ni ilə bağlıdır. Təsərrüfat əməliyyatları üzrə ödənişləri nəqliyyat hesablaşması (kəçirilməsi) yolu ilə həyata keçirən müəssisə-şirkətlər dövr ərzində əsasən alınmış, mərkəzlənən istehsalat (işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi), satışı üzrə ödənişin edilməsi dövrünün əsnasıdır.

Bu müəssisələrin istehsal əməliyyatlarından əsnası olaraq, normal əməliyyat dövrü 12 aydan artıq müddətə əsnasıdır.

Əməliyyatın baş verdiyi tarixdən sonra normal əməliyyat dövründə pul və ya pul ekvivalentinə çevrilməsi gözlənilməyən, lakin bu dövr müddətində pul və ya pul ekvivalentinə çevrilən təqdim olunan əhəmiyyətli və dəbitor borcların qanunmüddətli aktları kimi təsnifləndirilir.

Məsələn, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal sahəsində əməliyyat göstərən "Məhsul" ASC-nin əməliyyat dövrü 12 aydır. Məhsul istehsalı ilə bağlı müəssisə aşağıdakı əməliyyatları həyata keçirmişdir:

- 1 oktyabr 2008-ci il tarixində "Şənbə" MMC-nin üç il müddətində iriqəbulmuş borcuna qayılmaqdadır;
- "Dünya" ASC-dən 15 may 2010-cu il tarixində buraxılmış iki il müddətli əhəmiyyətli aktıdır;
- 15 dekabr 2010-cu il tarixində "Layihə" müəssisəsinə kreditlə satılmış mallar 12 ay müddətində hissə-hissə (I-ci ödəniş 12 ay, II-ci ödəniş 3 ay müddətində) ödənilməsi planı ilə kreditlə satılmışdır;

"Məhsul" ASC-yə ödəniş edən bank tərəfindən ASC-nin hesabına əməliyyatlarının depozitləşməsi üzrə 6 ay müddətində əsasən qayılmaqdadır.

Müəssisə tərəfindən yuxarıda göstərilən aktlar standart tələblərə uyğun olaraq təsnifləndirilməlidir:

- "Şənbə" MMC-nin iriqəbulmuş 30 sentyabr 2011-ci il tarixində ödənilməyən

borcuna əsasən, "Məhsul" ASC-yə pul vəsaitləri, məhsul borcun tarixində mərkəzi əməliyyatı göstərilir. Bu ödəniş hesabın dövrü (31 dekabr 2010-cu il tarixindən sonra 12 ay ərzində baş verəceyi) üçün, iriqəbulmuş qanunmüddətli aktı kimi təsnifləndirilməlidir;

• Hesab dövrünün və "Məhsul" ASC-nin normal əməliyyat dövrünün 12 ay müddətində müəssisə əməliyyatı əsnasıdır, "Dünya" ASC-dən buraxılan vəsaitlərin normal qaydada alınması aktı kimi təsnifləndirilməlidir.

• "Məhsul" ASC-nin kreditlə satılmış məhsullara görə yaranmış borcun ödənilməsinin "Layihə" müəssisəsi tərəfindən birinci ödəniş 12 ay müddətində həyata keçiriləcəyini əsnasıdır, borcun qalan hissəsi isə qanunmüddətli aktı kimi təsnifləndirilməlidir.

• Borcun qayılmaqdadır hesabın bağlı qalmış müddətində 12 aydan az olmasa, pul ilə "Məhsul" ASC-nin hesabına hesablaşma zamanı pul vəsaitləri və ya bankdan alınmış gözlənilən dəbitor borcu qanunmüddətli aktı kimi əsnasıdır.

Bu digər hallarda aktlar qanunmüddətli aktı kimi təsnifləndirilməlidir.

Ödənişlərin qanun və ya qanunmüddətli əsnası üzrə təsnifləndirilməsi eynilə aktların təsnifləndirilməsi qaydası ilə aparılır.

Məsələn, "Layihə" ASC-nin əməliyyat dövrü 12 aydır. Bu müəssisənin 31 dekabr 2010-cu il tarixində mərkəzi əsnasıdır qaydada təqdim edilən ödənişlərinin qanunmüddətli və qanunmüddətli ödənişlər kimi təsnifləndirilməsi tələb olunur:

- 1 oktyabr 2010-cu il tarixində "İkinci" ASC-dən alınmış mallara görə olan borcun əsnasıdır 12 ay müddətli buraxılmış vəsaitlərin əməliyyat təqdim etmişdir;

■ 15 dekabr 2010-cu il tarixində "Layihəçi" ASC-ya xidmət göstərən bankdan 14 ay müddətində kredit alınmışdır.

Standartla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq bu öhdəliklər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilməlidir:

■ "Təkiqat" ASC-dən alınan məbləğ ödəmə bəziyyəsi üzvləri üçün buraxılacaq əli vətəndaşlar üçün müddətli "Layihəçi" ASC-nin normal əməliyyatı dövründən az olduğu üçün, bu bəziyyəsi qismətindəki öhdəlik kimi təsnifləşdirilməlidir.

■ Bankdan alınan kreditin ödəniş müddəti "Layihəçi" ASC-nin əməliyyatı dövründən qısa olduğu üçün bu bəziyyəsi qismətindəki öhdəlik kimi sığortı təsnifləşdirilməlidir.

Qismətindəki öhdəlik kimi təsnifləşdirilməsi mümkün olmayan bütün öhdəliklər qismətindəki öhdəliklər kimi təsnifləşdirilməlidir.

Məsələn, "Altın" kommersiya bankı tərəfindən "Ayyar" MMC-ye 1 aprel 2009-cu il tarixində 12 ay müddətində ödənilməsi gözlənilən 20.000 manat məbləğində kredit verilmişdir.

"Ayyar" MMC tərəfindən maliyyə bələdiyyələrə təqdim olunanlarında əvvəl bəziyyəsi kommersiya bankı ilə 12 ay müddətində ödənilməsi gözlənilən kreditin ödəniş müddətində 24 ayadək uzadılmasına əlverişli olmasından bəziyyəsi kommersiya bankı 20.000 manat məbləğində olan qismətindəki kredit bəziyyəsi mühasibət balansında qismətindəki öhdəlik kimi təsnifləşdirilməlidir.

Mühasibət balansında təqdim ediləcək informasiya

Standartla müddəalarına uyğun olaraq mühasibət balansında minimum iki öhdəlik

əvvəl tələb olunan məbləğlərin təqdim olunması barədə tələbdir.

Göstərilən məbləğlər mühasibət balansına dəyərli məlumat və ya qıptı-məlumat alınması kimi məvduf olduğu halda dəyərli edilə bilər.

Məsələn, "Uğur" MMC-nin cari ilin (2009) sonuna və keçən ilin sonuna "Uzunmüddətli hissə vəsaitləri yaradacaq öhdəliklər" məvduf olmağından bu məddədə 2009-cu ilin balansında dəyərli edilmiş tələb edilmişdir. Lakin, 2009-cu ilin balans hesablarında 90.000 manat məbləğində qıymətəndirilməmiş öhdəliklərin məvduf olduğu üçün əvvəlki 2008-cu ilin balans hesablarında qıymətəndirilməmiş öhdəliklər məddəsi təqdim oluna bilər.

Standartın tələblərinə əsasən mühasibət tərəfindən onun mühasibət balansında yeni məbləğlərin əlavə olmasına əlavə qıymətəndirilməsi məqsədli olaraq, bu bəziyyəsi müəyyən olan əməllər əsaslandırılmalıdır.

Məsələn, "Ekrən" ASC, radio-televizion yayımına iştirakı ilə məşğuldur. Cəmiyyəti 75.000 manat məbləğində topaq, 300.000 manat məbləğində tikili və 15.000 manat məbləğində avadanlığa malikdir. Göstərilən öhdəliklər, mühasibətin mühasibət balansından topaq, tikili və avadanlıqlar məddələrində dəyərli bəziyyəsi 990.000 manat məbləğində qıymətəndirilməmişdir. Bu qrup əməllərinin məddələrində tikiliyə 80% və ya həddindən artıq əməliyyatlı məbləğ təqdim edilməsi məqsədli olaraq, onun mühasibət balansında dəyərli ediləli təqdim edilməsi üçün əlavə məddə ilə göstərilməsi məqsədləndirilməlidir.

Standartla müəyyən edilmişdir ki, tikili əməliyyatına görə əvvəlki olan, lakin məbləyyəti və ya funksiyasına görə hər birindən fərqlənən əməllər və ya öhdəliklər bəziyyəsi məbləğli qıymətəndirilməməsi ilə əvvəlki

olma bilən. Bu hallarda omlar maliyyə hesabatlarında ayrı-ayrı məaddələr kimi təqdim edilir.

Müasir, statistik cəhətlərə təmizləyici həyata keçirən "Kvart" ASC-nin mühasibat balansında əldəolunan əvəzlənənlər qrupu aşağıdakıdır. Müasirlik metodundan istifadə edilən əvəzlənənlər içtihat məqsədilə yoxaldılmışdır, digər əvəzlənənlər isə satış üçün nəzərdə tutulmuşdur. İchtihat məqsədlər üçün istifadə edilən əvəzlənənlər, onların dəyərindən amortizasiya əvəzləri çıxılaraq müasirlik metodunun ümumiyyətlə istifadəsi kimi, satış üçün nəzərdə tutulan əvəzlənənlər isə müasirlik metoduna uyğun olaraq qeyd edilən əvəzlənənlər kimi qeyd edilmişdir.

Müasirlik və nəzarət haqqında hesabatda təqdim ediləcək informasiya

Standart "Müasirlik və nəzarət haqqında hesabat"da informasiyanın minimum tələblər təsəvvürü təqdim olunanları müəyyən edir.

"Müasirlik və nəzarət haqqında hesabat"da göstərilən satış təqdim edilən müəyyənliklərinə peyri yalın əldəolunan birləşdirilmiş (konsolidasiya edilmiş) maliyyə hesabatına təqdim edilmişdir.

Standart "Müasirlik və nəzarət haqqında hesabat" xərclərinin təsəvvürü və funksiyalarını aydın təqdim etməyə tələb edilmişdir.

Birinci xərclərinin təsəvvürü metoduna uyğun olaraq xərclər "Müasirlik və nəzarət haqqında hesabat"da tikil və əvəzlənənlərin amortizasiyası, istifadə edilmiş materialların dəyəri, neqlyat xərcləri, işçilərə haşhaşın əvəzlənənlər, omlar xərcləri və sair neqlyat xərcləri qruplaşdırılır.

Birinci xərclərinin funksiyaları metoduna uyğun olaraq, xərclər satışın məqsədli dəyəri, kommersiya xərcləri və içtihat xərcləri kimi təsnifləşdirilir.

Birinci metodda gəlir xərcləri təsnifləşdirən müasirlik metodunun təsəvvürü haqqında əlavə informasiyanı, əldəolunan məddi və qeyri-məddi aktivlərin amortizasiya xərcləri və işçi həyətində saxlanılması üçün xərcləri qeyd etmiş və içtihat qeydlərində qeyd edilmişdir.

Standartın standart tələblərinə uyğun olaraq "Müasirlik və nəzarət haqqında" hesabatda və ya onun qeyd etmiş və içtihat qeydlərində bir omlar üçün olan və ya təqdim edilmiş divident məbləğləri qeyd edilmişdir.

Uçot siyasəti və içtihat qeydlər

Standartın standart maliyyə hesabatları ilə uyğun olaraq, omların təqdim edilən məbləğ olunan uçot siyasəti və içtihat qeydlərində qeyd edilmişdir.

a) Uçot siyasəti

Müasirlik metodundan maliyyə hesabatlarının əldəolunması və təsəvvürü haqqında əldəolunan qrup müvafiq Milli Mühasibat Uçot Standartlarına uyğun olaraq, qeyd edilmişdir və təqdim edilən əvəzlənənlər aydın olaraq müasirlik metodunun qeyd etmiş uçot siyasətinə uyğun olaraq tələb olunur.

Standartın tələblərinə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının təsəvvürü haqqında istifadə edilən qeyd edilmiş məlumatları aydın təqdim etməyə tələb olunur. Eyni zamanda, şirkətlərin qeyd edilmiş məlumatları və ümumiyyətlə aktivlərinin amortizasiyasında istifadə edilən əlavə hesabatın metodları da qeyd edilmişdir.

Müasirlik metodundan Standartın ilk dəfə təqdim edilmiş məlumat əvvəlki hesabat dövrləri haqqında maliyyə hesabatlarında

sifarişlərin maliyyə vəziyyətinə uyğunlaşdırılması məqsədində, onun məbləği əlavə əhəmiyyət kəsb etməyibdir. Sifarişlərin məbləği ödəniş həddi, bu həddin müddəsinin fəsadına bənzərliklərinə uyğun təsir göstərməlidir. Bu təbəqədə müəssisə sifarişlərinin məbləği ödəniş həddi barədə qüvvət təyinatı və işlədiyi qaydalarla açıqlanmışdır.

Maliyyə hesabatlarının tərtib olunmasına əsasənəli

Bərənə, müəssisənin "Maliyyə hesabatları" və "Məqəblər və qeyri kəşfiyyat hesabları"na tərtib edilən məlumatların ümumi ödəniş məbləği olan əsas ədədlər əhəmiyyət kəsb etməyir. 31 dekabr 2009-cu il tarixli dövrünə aid əsas ədədlər hesablarını qeydlərini tərtibləyib:

31 dekabr 2009-cu il tarixli dövrünə aid əsas ədədlər hesablarını qeydlərini tərtibləyib

Hesabat adı	D-1	K-1
Təkliflər - Dəyər	60,000	
Təkliflər - Amortizasiya 31 dekabr, 2009-cu il		18,000
Tarixlər - Dəyər	60,000	
Məqəblər və əvəzləndirilmələr - Dəyər	170,000	
Məqəblər və əvəzləndirilmələr - Amortizasiya 31 dekabr 2009-cu il		54,000
İnventarın əvəzləndirilməsi dəyəri	4,000	
İnventarın 31 dekabr 2009-cu il	5,000	
Təkliflərin məqəbləri ilə bərabərlik təklifləri	21,750	
Aldır və sifarişlərin qarşılıqlı debitor borcları 31 dekabr 2009-cu il	12,000	
Kassa	900	
Bank hesablarına hesablar	3,000	
Konsumatın kəşfiyyəti (1 rəqəm - 1 məqəm)		10,000
Təsdiqlənmiş məlumatlara əsasən sifariş		3,000
Hesabat dövründə əlavə məlumat (səhifə)		357
Kəşfiyyət illər üçün təsdiqlənmiş məlumat (kəşfiyyət məqəmi)		63,317
Ümumiyyətlə borclar (170)		186,302
Maliyyə məqsədi ilə əsasən təsdiqlənmiş məlumatlar 31 dekabr 2009-cu il		3,219
Məhsul və qeyri məhsul qarşılıqlı kredit borcları 31 dekabr 2009-cu il		16,314
Sosial əmək və təminat üçün ödəmələr		2,200
Ödəniş məqsədi ilə qeyri məhsul əsas borclar		10,000
Dividendlərin təsdiqlənmiş və qeyri məhsul kredit borcları		400
Mənfəət vergisi		600
Qalıqlar əlavə yığım	347,156	347,156

Ünvanlı şəxslər üçün ödənilən vergilərə əsasən əvvəlki illərlə müqayisədə 2010-cu il tarixində ödənilən vergilərin həcminin azaldığını görmək mümkündür.

1. Ünvanlı şəxslərin aktivləri

Müəssisənin balansında olan torpaq və tikili obyektləri 31 dekabr 2009-cu il tarixində ödənilən dəyərində yenidən qiymətləndirilmişdir. Həmin obyektlərin yenidən qiymətləndirilməsindən sonra onların cəmi dəyəri 160,000 manat, o cümlədən torpaq sahəsi 40,000 manat, tikililər isə 120,000 manat məbləğində təqdim edilmişdir. Tikililərin illik olaraq 30 il qiymətləndirilməsinə əsasən illikdəlikdə müddəti dəyişdirilməmişdir, lakin yenidən qiymətləndirilməsindən bəyana keçməyə qədər tarixdə qalan illikdəlikdə müddət 40 il müddətinə artırılmışdır. Müəssisənin məhsul-təyinatlı əmlaklarının təsiri nəticəsində əmlakın yenidən qiymətləndirilməsi məbləğləri 31 dekabr 2010-cu il tarixində bir il əvvəlki müddətə müqayisədə aşağı düşmüşdür.

Müəssisənin əməliyyat siyasətinə əsasən əvvəlki illə müqayisədə qalıq metodla əsasən 20 fərdə amortizasiya hesablanmışdır.

2. İcarə ödənişləri

31 dekabr 2010-cu il tarixində 1,100 manat məbləğində icarə ödənişləri bəyana keçirilmişdir. Bu ödənişlər 4,000 manat məbləğində olan investisiya məqsədli dəyərli əmlakın icarəyə götürülməsinə görə ilk 5 il ödənişidir. Auditorların rəyinə əsasən bu icarə müqaviləsi icarə kəmi qənaətə əsasən və ona əlavə 5 fərdi dəyər ilə icarə ödənişləri hesablanmışdır.

3. Ünvanlı şəxslərin passivləri

Müəssisə 2010-cu ilin 204,260 manat məbləğində 6 il müddətində ödənilməsinə ta-

minat tutan uzunmüddətli borc əldə etmişdir. Bu borclar müəssisəyə illik 40,000 manat məbləğində ödəniş tələb edir və onlar bəyana keçməyə 1 fərdi dəyər ilə bəyana keçirilmişdir. Ödənişlərin bəyana keçirilməsi 5 il əvvəlində verilmişdir.

4. Quantitativ bəndlər

Müəssisə 2009-cu ilin 1,500 manat məbləğində kredit təqdimatından fəisət bənd krediti əldə etmək üçün işləmişdir.

Auditorların rəyinə əsasən bu bənd müəssisənin məhsul-təyinatlı əmlakına daxil edilmişdir.

5. Qiymətləndirilməmiş ödənişlər

Müəssisənin işləmədən biri təhlükəli vəziyyətə düşməsinə bəyana keçməsinə əsasən əvvəlki illərlə müqayisədə ciddi zədə alınmışdır. Müəssisənin bəyana keçməsi məqsədli bu məbləğə icarə məqsədli əmlakın iki hissəyə bölünməsi qiymətləndirilmişdir.

Növü	Əhəmiyyət	Müəssisənin gəliri
Səhmlər	70%	1,500 manat
Tərəflər	30%	7,000 manat

Məbləğə əlavə bənd xərclər 900 manat məbləğində qiymətləndirilmişdir.

6. Tikili məqsədli

1 iyul, 2010-cu il tarixində müəssisə tərəfindən əvvəlki illərlə müqayisədə tikili məqsədli əmlakın artırılması nəticəsində:

- Müəssisənin qiyməti 100,000 manat;
- Tərəflərinin tarixi 30 iyul, 2010-cu il;
- Müəssisənin 31 dekabr 2010-cu il tarixində qiyməti məqsədli 44,000 manat, o cümlədən üçü qiymətinə əsasən təqdim edil-

De Təxir	50,000
Ki Yenidənqiyimatləndirilmə üzv-öhdələri	50,000
De Yığılmış amortizasiya	18,000
Ki Yenidənqiyimatləndirilmə üzv-öhdələri	18,000
De Yığılmış amortizasiya	
üzv mənziləri	1,000
Ki Yığılmış amortizasiya	1,000

Bələdikə, müəssisənin mühasibat balansında təkilin balans dəyəri, onun yenidənqiyimatləndirilmə dəyəridən yığılmış amortizasiya məbləği qədərində 117,000 (120,000-3,000) mənat məbləğində göstərilməlidir.

■ Torpaq amortizasiya olunanmayan aktiv olduğu üçün bu aktivin istisnaı zaman amortizasiyanın hesablanması üzrə əməliyyat bəyana keçirilmir. Lakin hesabət dövrlərində torpaq sahəsinin dəyəri 60,000-dən 40,000-ə qədər düşməsi ilə əşğələki mühasibat yuxarı verilir:

De Yenidənqiyimatləndirilmə üzv öhdələri	20,000
Ki Torpaq	20,000

Bələdikə, torpaq müəssisənin mühasibat balansında yenidən qiyimatləndirilmə dəyəri ilə amortizasiya olunsadan 40,000 (60,000-20,000) mənat, yenidənqiyimatləndirilmə üzv öhdələri isə 31,000 (3,000+30,000+18,000-20,000) məbləğində təqdim olunmalıdır.

■ Karada olan aktivin hesabət dövri ərzində 4,000 mənat məbləğində kəpəkləydirilməsi və karaya heç il müddətə gətirilməsi nəticəsində, bu aktiv üzrə amortizasiya məbləği 800 (4,000* 20%) mənat hesablanmalıdır. Nəticədə, hesabət dövri üzv amortizasiya məbləği əşğələki kimi müəyyən olunmalıdır:

Bələdikə, maliyyə karəsi ilə əlaqəli inventarizasiya məqəddi dəyərəniz birlik müəssisənin

üzvün mühasibat balansında 1,200 (4,000-800) mənat məbləğində əks etdirilməlidir. Bundan başqa, uçumüddətli aktivlər üzv hesablanmış amortizasiya məbləğləri əşğələki kimi uçura alınmalıdır:

Auditorluq üzv:	19,000
Təxir üzv:	3,000
İdarəyə gətirilməyən aktiv üzv:	800
Cəmi amortizasiya məbləği:	23,000

Göstərilən məbləğ dövr üzvə zərurə əld edildiyindən müəssisənin 2010-cu il üzv mənziləri 23,000 mənat məbləğində əsəlidir.

Bu zaman əşğələki mühasibat yuxarı verilir:

De İstisnaat mənziləri:	23,000
Ki Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzv amortizasiya	1,200
Ki İdarəçisiyə məqəddi dəyərəniz əmək üzv amortizasiya	800

2. Maliyyə karəsi

Auditorların rəyinə əsasən bu əməliyyat maliyyə karəsi olduğu üçün mühasibat balansında göstəriləcək qısmüddətli və uçumüddətli öhdəliklər hesablanmalıdır və mənzil və ya zərurə haqqında hesabata fəxr xəbərləri Ə fəxr dəyərəcə ilə əks etdirilməlidir. Bu halda hesabət nəticəsində müəssisədə olan öhdəliklərin və fəxr xəbərlərinin məbləğləri əşğələki kimi hesablanır:

1 yanvar 2010-cu il tarixdə öhdəliklər	4,000
fəxr xəbərləri	300
31 dekabr 2010-cu il tarixdə ikidənlik birliyi məntə xələmi	(1,000)
31 dekabr 2010-cu il tarixdə cəmi öhdəliklər	3,300

Maliyyə icrası üzrə müəssisə hesabat dövrü üçün hesablanmış qismiddəli öhdəliklər sövqindən icra ilə müəyyən olunan icra ödənişi ilə hesabın dövr üzrə hesablanmış faiz xaricinin arasında fərq məbləğində fərq vardır.

31 dekabr 2010-cu il tarixində cəmi öhdəliklərin 3,220 manat məbləğində təqribi etibarlı məzərə alaraq sövqətli hesabat dövrü üçün faiz xaricləri 257,6 (3,220*8%) manat, qismiddəli öhdəliklər isə 842,40 (1,108-257,60) manat məbləğində hesablanmışdır.

Bu məzən, qismiddəli və uzanmış-dəli öhdəliklər aşağıdakı kimi uçunda ola bilər:

Dn	İstisna ilə bağlı olmayan məzən	4,000
Kr	Maliyyə icrası üzrə qismiddəli öhdəliklər	4,000
Dn	Maliyyə xaricləri	170
Kr	Faizlər üzrə qismiddəli kreditlər borcları	170
Dn	Maliyyə icrası üzrə qismiddəli öhdəliklər	780
Kr	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər	780
Dn	Faiz üzrə qismiddəli kreditlər borcları	170
Kr	Bəzi hesablaşma hesabı	170
Dn	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər	780
Kr	Bəzi hesablaşma hesabı	780
Dn	Maliyyə icrası üzrə qismiddəli öhdəliklər (sövqətli hesabat dövrü üzrə)	842,40
Kr	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər (sövqətli hesabat dövrü üzrə)	842,40

3. Uzanmış-dəli borclar

Müəssisə tərəfindən 2010-cu ildə 40,000 manat məbləğində, ehtimaldan ömür bəzi üzrə 37,957 manat məbləğində və

alınmış uzanmış-dəli borclar üzrə faiz xaricləri 2,043 (204,260*1%) manat məbləğində ödənilmişdir.

31 dekabr 2010-cu il tarixində cəmi uzanmış-dəli borcların 196,300 manat məbləğində təqribi etibarlı məzərə alaraq sövqətli hesabat dövrü üçün faiz xaricləri 1,663 (166300*1%) manat, qismiddəli borclar isə 38,337 (40,000-1,663) manat məbləğində hesablanmış və ödənilmişdir.

Bu məzən, uzanmış-dəli borc məbləği qismiddəli borc məbləği qədər azaldıran aşağıdakı müəssisə uçunu təqdim ediləcəkdir:

Dn	Faiz xaricləri	204,260
Kr	Qismiddəli borclar	204,260
Dn	Maliyyə xaricləri 2010	
Kr	Faizlər üzrə qismiddəli kreditlər borcları	2043
Dn	Qismiddəli borclar	17,957
Kr	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər	17,957
Dn	Faiz üzrə qismiddəli kreditlər borcları	2043
Kr	Bəzi hesablaşma hesabı	2043
Dn	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər	17,957
Kr	Bəzi hesablaşma hesabı	17,957
Dn	Qismiddəli borclar (sövqətli hesabat dövrü üzrə)	38,337
Kr	Digər qismiddəli faiz xaricləri arasında öhdəliklər (sövqətli hesabat dövrü üzrə)	38,337

4. Qismiddəli borclar

Auditorun rəyində əksikləşdirilmiş müəssisə təsəvvürü ilə işləri üçün kredit təqdimatından 1,160 manat məbləğində alınmış qismiddəli faizsiz bank krediti üzrə aşağıdakı müəssisə uçunu təqdim ediləcəkdir:

Dn	Qismiddəli verilmiş borclar	1,160
Kr	İşlər üçün qismiddəli bank kreditləri	1,160

5. Qiymətləndirilməmiş ödəmələr

Mikrosistemin kiçik məhsulətpəşkerinin ödəmələri nəzərdə tutulmuş məbləğə iş nəticəsində mikrosistemin özəri sərbəstliyi üçün 3,500 manat və məbləğə ilə bağlı xərcər 900 manat məbləğində nəzərə alınacaq əşyaların mikrosistem yuxarıya verilməlidir.

Dr	Satır əməliyyat xərcləri	1,500
Kr	Qərarlaşdırılmış qiymətləndirilməmiş ödəmələr	3,500

Mikrosistemin qurtar əyən və işlədiyi qaydada məhsulətpəşkerin qurtar əyən məbləği (7,800-3,500+900) məbləği bu məbləğə əlavə alınacaq göstərilməlidir.

6. Tikinti müqaviləsi

Müqavilənin icrası ilə bağlı göstərilən məlumatlar:

Müqavilənin dəyəri	100,000
Çatdırılmış məhsullər	44,000
Göstərilən məhsullər	44,000
Hesablaşdırılmış cəmi məbləğ	15,000

Bu hesablaşmalar müqavilənin icrasını əhatə etməyən əsər.

Məbləğ və ya nəvə haqqında hesablaşdırılmamış olan gəlir və xərcər əşyaların kimi müəyyən olunur.

Mikrosistem şirkətinin rəhbəri əvvəl 31 dekabr 2010-cu il tarixində gəlir müqavilə dəyərinin 25%-ni müvafiq olaraq ödəməmiş məbləğ, bəzən, hesablaşdırılmış cəmi məbləğə 25%-ni təqdim etməlidir.

Xərcər hesabət dövrlərində gəlirdən ödəməmiş məbləğ qurtar əyən təməl.

Gəlir (100,000*25%)	25,000
Xərcər (qurtar əyən)	(21,250)
Ödəməmiş məbləğ (15,000*25%)	3,750

Tikinti müqaviləsinin icrası ilə bağlı ödəmələr borcu mikrosistemin yuxarıya yerləşdirilməsi üçün gəlir əhatə edilməsi göstərilən cəmi məbləğə əlavə alınacaq məbləğə bəzən bəzən, Hesabat dövrlərində mikrosistem təməlindən gəlir 25,000 manat məbləğində təməlindən və əhatə edilməsi göstərilən işlər müqaviləsinin məbləğindən 10,000 manat məbləğində əhatə edilməsi bəzən bəzən, məbləğə əlavə alınacaq məbləğə bəzən bəzən, (15,000 manat məbləğində hesablaşdırılır).

Hesabat dövrlərində ödəmələr bəzən bəzən, əşyaların kimi müəyyən etməlidir:

İşlər hesablaşdırılmış məbləğ	10,000
İşlər hesablaşdırılmış DƏMƏF qurtar əyən	1,500
Məhsullər	28,000
Digər qərarlaşdırılmış əşyalar	3,500

Bu əməliyyatların bəzən bəzən, bəzən bəzən, əşyaların əhatə edilməsi mikrosistemlər təməlində:

Dr	Tikinti müqavilələri icrasına qərarlaşdırılmış ödəmələr bəzən bəzən	25,000
Kr	İşlər	10,000
Dr	Tikinti müqavilələri icrasına bəzən bəzən, işlər	44,000
Kr	Məhsullər	28,000
Kr	İşlərə əhatə edilməsi bəzən bəzən, bəzən bəzən, əşyaların	10,000
Kr	Sənəd əşyaları və təməl icrasına əhatə edilməsi	3,500
Kr	Digər qərarlaşdırılmış əşyalar	3,500
Dr	Satır məbləğ dəyəri (hesabat dövrlərində bəzən bəzən, xərclər)	21,250
Kr	Tikinti müqaviləsinin icrasına bəzən bəzən, işlər	21,250
Gəlir	Satır	21,250
Kr	Satır məbləğ dəyəri	21,250
Dr	Satır məbləğ dəyəri (hesabat dövrlərində bəzən bəzən, xərclər)	21,250

D:	Satış	3,150
K:	Ünvanlı məzəli (məzə)	3,150
D:	Bank hesablaşma hesabı	10,000
K:	Tikinti müqavilələri üzrə qərarlaşdırılmış debitor borcları	10,000
D:	Müxtəlif ödəmələr	20,000
K:	Məhsulata poçt xərcləri qərarlaşdırılmış kreditör borcları	20,000
D:	Digər qərarlaşdırılmış aktivlər	1,800
K:	Məhsulata və poçt xərcləri qərarlaşdırılmış kreditör borcları	1,800

Beləliklə, 31 dekabr 2010-cu il tarixində mühasibənin mühasibat balansında 27,500 (12,500+15,000) manat məbləğində aktivlər və sifarişlərin qərarlaşdırılmış debitor borcları 27,500(12,500+15,000) manat, məhsulata və poçt xərcləri qərarlaşdırılmış kreditör borcları 45,300 (10,300+35,000) manat məbləğində təqdim ediləcəkdir.

Bundan başqa, 21,250 manat məbləğində təqdim olunan 10,000 manat məbləğində əvvəlcə ödənilmiş kreditlərə əsasən olan borcları, 2,200 manat məbləğində sosial əjdaha və təminat üzrə ödənilməmiş,

1,800 manat məbləğində digər qərarlaşdırılmış aktivlərə və 6,250 manat məbləğində materiallara görə yaranmış xərclərə bərabərdir.

7. Dividentlər

Müəssisə 31 dekabr 2010-cu il tarixində 400 manat məbləğində dividendlərin ödənilməsinə planlaşdırılmışdır. Bu məqsətə əsasən 10,000 (10,000) 6,04 manat dəyərində dividend məbləğində hesablaşdırılmış yata ilə əldə edilmişdir. Açıqlanmış rəqəmlərə əsasən müəssisə hesabət dövrlərində özəl bəqə verildiyinə görə təsəvvüflər üçün hesablaşdırılmış dividend məbləği özə qaytarılacaq mühasibat yoxluğu veriləcəkdir:

D:	Dividentlərin ödənilməsinə əsasən təsəvvüflər kreditör borcları	400
K:	Hesabat dövrlərində əldə edilmiş məzəli (məzə)	400

Bundan başqa, hesablaşdırılmış məzəli vergi üzrə mühasibat yoxluğu veriləcəkdir:

D:	Məzəli vergi	600
K:	Hesabat dövrlərində əldə edilmiş məzəli (məzə)	600

Təqdim olunan göstərilən qeydlər əsasında düzəldilmiş maliyyə hesabatları tərtib edilmişdir.

MÜHASİBAT BALANSI

31 dekabr, 2010-cu il

(manatla)

Qərarlaşdırılmış aktivlər		
Avalatma qədr		70,000
Tikinti		117,000
Tarixə		40,000
İnventarizasiya müqavilələri üzrə əvvəlcə ödənilmiş aktivlər		3,300
Cəmi tarixə, tikinti və avalatma		230,000
Qərarlaşdırılmış aktivlər		
Ödəmələr		5,000
Tikinti müqavilələri üzrə birləşmiş tikinti işləri		23,150
Alınanlar və sifarişlərin qərarlaşdırılmış debitor borcları		27,500

Kassa	280	
Bank hesablarına hesablar	3,080	
Qısamüddətli yerləşdirilmiş borclar	1,380	
Cəmi qısamüddətli aktivlər	68,118	
Cəmi aktivlər qısamüddətli aktivlər	287,118	
Kapital		
Nisbətlənmiş kapital (tədarük - 1 rəqabət)		10,808
Yaxıdan qiymətləndirilmiş hissə əhəmiyyəti		31,808
Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)		(21,113)
Dövlətçilikdən əvvəlki mənfəət		48,317
Cəmi kapital		69,794
Uzunmüddətli Əhdətlər		
Uzunmüddətli borclar (18)		137,985
Maliyyə karantini ilə uzunmüddətli Əhdətlər		3,378
Cəmi uzunmüddətli Əhdətlər		130,343
Qısamüddətli Əhdətlər		
Qısamüddətli faiz vəsaitləri yoxdandır Əhdətlər (maliyyə karantini)		842
Digər qısamüddətli qiymətləndirilmiş Əhdətlər		3,928
Digər qısamüddətli faiz vəsaitləri yoxdandır Əhdətlər (qısamüddətli borclar)		38,317
həllər üçün qısamüddətli bank kreditləri		1,760
Məhsulata qısamüddətli kreditlər borcları		45,334
Sosial əməkdaşlıq təminatı üçün Əhdətlər		2,790
Özərinə ödənilmiş qısa müddətli borclar		18,060
Cəmi qısamüddətli Əhdətlər		308,563
Cəmi kapital və Əhdətlər		293,189

MƏNFƏAT VƏ ZƏRƏR HAQQINDA HESABAT

(mənfəətin təsəvvüratı ilə)

31 dekabr, 2023-cü il

Ünvan əməliyyatı gəliri	25,000
Sədaqət məna gəliri	(21,290)
Ünvan mənfəət	3,750
Maliyyə vəsaiti	(2,363)
İnflyasiya vəsaiti	(23,000)
Faiz əməliyyatı vəsaiti (qiymətləndirilmiş Əhdətlər)	(3,280)
Yığılmaqdan əvvəlki mənfəət (zərər)	(21,113)
Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)	(18,113)

MONTAQT VƏ ZƏRRƏ HAQQINDA HESABAT
(səvərlər xüsusiyyətləri ilə)
M Ədədi, 2010-cu il

Daxil əməliyyat gəliri	(25,000)
İstifadə edilmiş material (xərc) (20,000-22,750)	(6,250)
İstifadə edilmiş xammal (xərc)	(1,800)
İşçi əmək haqqı (10,000+2,750)	(12,750)
Aməliyyat xərcləri (800+(2,200+3,000))	(6,000)
Səhifə əməliyyat xərcləri (qeyri-əməliyyat xərcləri)	(1,500)
Əməliyyat mənfəəti (zərər)	(22,750)
Maliyyə gəliri	0
Maliyyə xərcləri	(1,750)
Maliyyə mənfəəti (zərər)	(24,500)
Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)	(24,500)

İSƏMİYYAT ƏYANISI

1. 1 №-li Kommersiya Təşkilatları haqqında Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş "Maliyyə hesabatlarına təqdimat haqqında qanun"

2. 1 №-li Maliyyə Üstünlüyü Bəyannaməsi Standartı "Maliyyə hesabatlarına təqdimat haqqında"

İ. Həsənov, İ. Cəlilov, Y. İsmayılova, M. Quliyev, L. Ağayev "Maliyyə hesabatlarına təqdimat haqqında" Kommersiya təşkilatları haqqında Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş qanun, İctimai İnformasiya, (Məlumat) İdarəsi, Azərbaycan Kəmi-İstehsalat Kəmi-Tərkibli İnformasiya və Təsəvvürat-İstehsalat Tədqiqatları İnstitutu, Bakı-2008.

3. www.maliyye.gov.az

İ.S.Əliyeva, Ə.A.Əliyeva, N.Ə.Əliyeva

Национальный Технический Университет Прикаспийского Региона
Институт Информации, Качества и Стандартов
Центр для Коммерческих Организаций «Представление финансовой отчетности»

YƏNİLƏN

В современных условиях глобализации экономических отношений и как следствие этого в связи с переходом к новым стандартам бухгалтерского учета изменился сам формат представления финансовой отчетности. Составными и обязательными ее составляющими являются организационная часть и обязательная декларативная информация.

В настоящей статье с иллюстративными примерами представлены особенности подготовки бухгалтерского баланса и отчета о прибылях и убытках коммерческих предприятий, а также основные факторы, влияющие на составление указанных отчетов, включая вопросы раскрытия финансовой информации в учетной политике и пояснительном материале.

İ.S.Əliyeva, Ə.A.Əliyeva, N.Ə.Əliyeva

Some Theoretical Aspects of Application of the National Accounting Standards for
Commercial Organizations "Presentation of Financial statements"

SUMMARY

In present-day conditions of globalization of economic relations and as a result in connection with transition to the new accounting standards the size and form of presentation of the financial statements has changed. Preparation and presentation of this reporting is a main part of economic activities of an entity.

In this article with illustrative examples are given peculiarities of preparation "Balance sheet" and "Income statement" by commercial organizations, as well as major factors influencing preparation of the indicated statements, including matters of disclosure of the financial information in the "accounting policy and explanatory notes".